

Bestemmelse af Rørspurv, Dværgværling og Pileværling med bemærkninger om Sibirisk Rørspurv og Laplandsværling

KLAUS MALLING OLSEN

Brune værlinger er en passende betegnelse for Rørspurv og Pileværling om efteråret, og for Dværgværling året rundt. Hvordan kender man disse arter fra hinanden, når hannernes karakteristiske yngledragt er udskiftet hos Rørspurv og Pileværling?

Klaus Malling Olsen gennemgår de tre værlingers kenetegn, og omtaler desuden kort de vigtigste kenetegn for Laplandsværlingen og Sibirisk Rørspurv.

Carl Christian Tofte har leveret farveplanchen.

Mens hanner af Rørspurv *Emberiza schoeniclus* og Pileværling *E. rustica* i yngledragt er lette at bestemme, volder hunner og efterårsfugle – samt Dværgværling *E. pusilla* – større problemer. Bestemmelse af Rørspurv og Dværgværling (men ikke Pileværling) er tidligere detaljeret behandlet af Svensson (1975), Wallace (1980) og Harris et al. (1989).

Denne artikel omhandler bestemmelsen af de tre "brune" værlinger, Rørspurv, Pileværling og Dværgværling, og mere summarisk også Sibirisk Rørspurv *Emberiza pallasi* og Laplandsværling *Calcarius lapponicus*. Den dækker primært problemerne omkring bestemmelsen om efteråret, hvor arterne ligner hinanden mest, men kan benyttes på hunfarvede fugle året rundt.

Ved bestemmelse af de tre arter er det vigtigt at koncentrere sig om hovedets tegninger og farve, næbbets form samt det forreste vingebånds farve og udseende. Desuden er kaldene af vigtighed: Rørspurven udstøder nemlig aldrig et hårdt, rødhalseagtigt "tzik" som de to øvrige arter.

Beskrivelserne er baseret på egne observationer i Skandinavien, Sovjetunionen, Israel og Nepal. Herudover er gennemgået skindsamlingen på Zoologisk Museum i København, adskillige fotos, beskrivelser i Sjældenhedsudvalgets arkiv, samt relevant litteratur.

Jeg retter hermed en varm tak til følgende, der har bidraget med oplysninger, fotos og kommentarer til manuskriptet: Jon Bjørn Andersen, Richard Burzynski, Arnoud B. van den Berg, Knud Falk, Stig Jensen, Michael Fink Jørgensen, Henrik Kisbye, Peter Lyngs, Morten Rasmussen og Lars Svensson. Zoologisk Museum i København takkes varmt for adgang til museets samlinger, og sidst men ikke mindst en meget stor tak til Carl Christian Tofte for hans farvetavle.

Biotop og adfærd under trækket

Rørspurv er almindelig ynglefugl og trækfugl i

Danmark. Under trækket raster den i en lang række biotoper i åbent land, og kan træffes i rørskovene såvel som i mere tørre busk- og kratbevoksede områder. Den forsvinder ofte ind i tæt vegetation, og når den lander spjætter den og spreder hyppigt halen, så de hvide halesider ses. Denne adfærd ses kun sjældent hos de to øvrige arter.

Dværgværling og Pileværling er sjældne gæster i Danmark forår og efterår. De raster på trækket i samme biotoper som Rørspurv, og kan ses bevæge sig frit fremme på jorden under fouragering. Dværgværlingen er set om vinteren på stubmarker i selskab med andre frøædende fugle som værlinger og spurve (Eades 1984).

Flugt og proportioner

Rørspurven er i flugten rundhovedet, fladmavet og ret langhalet. Den lange hale er smal ved basis, men bliver bredere mod spidsen, hvor den er tydeligt kløftet. Flugten er engpiberagtig, lidt hoppende.

Dværg- og Pileværlinger er mere korthalede og kompakte i flugten. Dværgværlingens hale er mere jævnt rektangulær end Rørspurvens – ikke så smal og "påhæftet" ved basis. Begge arter har relativt længere næb end Rørspurven, og næbbet ser spidsere ud grundet den anderledes næbform (se nedenfor).

Dværgværlingen er kun tomiriskstor. Dens mål ligger dog tæt på Rørspurvens, og da størrelsen på enlige fugle er vanskelig at bedømme, må størrelsen altid suppleres med dragt karakterer. Reglen er: begynd med at studere næb og hoved!

Næb

Rørspurvens næb er kort, ret mørkt og kegleformet. *Overnæbbet* er tydeligt *nedadbuget* (lige hos andre europæiske værlinger). Da undernæbbet også er buet, får Rørspurvens næb en karakteristisk rund form. Flyvende fugle giver næsten indtryk af at mangle næbbet.

Tab. 1. Mål (mm) på Rørspurv, Dværgværling, Pileværling og Sibirisk Rørspurv (vinger efter Svensson 1984, næb efter egne målinger på Zoologisk Museum, København). Antal målte fugle i parentes.

	næb		vinge
Rørspurv	8,0 - 10,1 (184)		han 74 - 84 (79) hun 70 - 77 (29)
Dværgværling	8,5 - 10,3 ^a (19)		64 - 74 (111)
Pileværling	9,5 - 10,9 (43)		han 74 - 83 (73) hun 71 - 79 (53)
Sibirisk Rørspurv <i>polaris</i>	8,1 - 9,2 (12)	}	han 69 - 76 (19)
<i>pallasi</i>	8,9 - 9,5 (13)		hun 65 - 70 (9)

a: dertil en fugl med næb 8,2 mm

Dværg- og Pileværling har *lige* overnæb og buet undernæb, der danner en karakteristisk "opstoppemæse". Forskellen fra Rørspurvens næb er særligt tydelig hos Dværgværling, hvis næb er relativt længere og spidsere (se Tab. 1). Nogle Dværgværlinger kan ligefrem have overnæbbet lidt opadbuget. Forskellene mellem Rørspurv på den ene side, og Dværg- og Pileværling på den anden side, er meget konstante, men sjældne afvigelser forekommer hos alle arterne (Svensson 1975).

Dværg- og Pileværlinger har lysere næb end Rørspurven. Grundfarven er lysebrun til lyserød, med mørk ryg på overnæbbet, hvor Rørspurvens næb tit synes mørkere gråt. Pas dog på lyseffekter og reflekser i næbbet!

Hovedets tegninger – de afgørende kendetegn

Rørspurvens hoved gør på afstand et ret *mørkt* indtryk. Dette skyldes ikke mindst, at *kinderne* (øredækfjerene) er *brogede* i sort, brunt og hvidligt, ofte med dominerende mørke indslag. Også *tøjlen* er *normalt mørk*, men en lys (brunhvid til gulbrun) øjenbrynsstribe går *fra basis* af næbbet til nakken. *Kinden* er *hele vejen rundt* afgrænset af en sort indramning, der fra *tøjle* går rundt om øredækfjerene og videre *helt frem til basis* af *undernæbbet*. Man kan altså sige, at Rørspurvens hovedtegninger begynder med fuld styrke foran øjet, og er jævnt kontrastrige i hele ansigtet. Hos Dværg- og Pileværling er de mere markerede, jo længere bagud man kommer. Øjet står ikke særligt frem, da *øjenring mangler* eller er meget svag. Issen er ensfarvet gråbrun med svage længdestriber, kun sjældent med antydning af en lysere issestribe, der – hvis den er tilstede – virker diffus og ikke går helt frem til næbbets basis.

Dværgværling har lys *rustbrun issestribe*, der går frem til næbbets og er velafgrænset fra de

mørkere issesider (om foråret generelt sortagtige hos hannerne, brunere hos hunnerne). Issestriben er om efteråret tit svagere og kan mangle hos nogle fugle. Ofte er den lysest lige over næbbets basis. Dværgværlingen er *varmt rustbrun på tøjlen, kinderne og foran øjet*. Ansigtet er altså temmeligt *lyst* og *"rent"* tegnet til forskel fra det lidt "nussede" og mørke rørspurvehoved. Man skal især bemærke, at forreste del af ansigtet er *lyst rustbrunt* og bl.a. dækker den forreste del af øjenbrynsstriben, der bliver lysere bag øjet, hvor den ofte er lidt bredere end Rørspurvens. Nogle fugle har temmeligt lys grå ryg; hos sådanne er det rustbrune ansigt særlig tydeligt. Fra bag øjet og rundt om kindens bageste del ses en *sort U-formet tegning*, der tit "poser" lidt ud bag den hvide øreplet (se f.eks. Jonsson 1978). Den sorte tegning stopper ret langt tilbage på kindens nederste del, men anes tit som en forlængelse lige under øjet. Den sorte tegning går dog *aldrig* – som hos Rørspurv – *helt frem til næbbets basis*.

I de ret umarkerede omgivelser står det sorte øje tydeligt frem, og fremhæves yderligere af en *lys øjenring*, der ligner et par lyse briller. Hovedfarver og øjenring giver Dværgværlingen et rødmosset akademisk udseende!

Pileværlingen ligner med hensyn til hovedtegning Dværgværlingen, men med de rustbrune partier afløst af *koldt gråbrune*. Pileværlingen har normalt en rørspurveagtig, ensfarvet gråbrun isse med mørkere længdestriber, men har tit tendens til lys issestribe. Når isse og nakkefjer rejses, ses ofte en *lys plet bagest i nakken*; da er bestemmelse let, og lettes yderligere af, at de strittende nakkefjer og det spidse næb giver fuglen et *trekantet hoved*, helt forskelligt fra Rørspurvens.

Pileværlingen har lyst gråbrun til hvidgul øjenbrynsstribe, lysest bag øjet og fortil af *samme farve som den gråbrune tøjle og kind*. Som hos

Rørspurv hun
efterår

lyseste variant

Rørspurv

mørkeste variant
han efterår

Pileværling efterår

Dværgværling efterår

Sibirisk Rørspurv
efterår

Laplandsværling
hun efterår

hun
ssp. polaris

Carl Christian Tofte

ZEISS

West Germany

Reproduktionen af denne farvetavle er betalt af Brock & Michelsen Brilleoptik A/S, eneimportør af Zeiss, Vest-tyskland

Dværgværlingen går *tøjle*s og *kindens farve* i ét med *hinanden*. Den sorte indramning på bageste del af kinden ligner Dværgværlingens, og som hos denne er en hvid øreplet for det meste til stede. Hvis en sådan overhovedet forekommer hos Rørspurven, synes den mere tilfældigt anbragt. Som hos Dværgværlingen ses gerne under øjet en forlængelse af den sorte indramning af kindens bageste del, og hos Pileværlingen går den undertiden helt frem til næbbets basis. Pileværlingens smalle hvide øjenring ligner en mellemting mellem Rørspurvens og Dværgværlingens.

Underside

Alle tre arter har hvidlig underside med varierende mørke striber. Rørspurven har sort malarstribe fra næbbasis til brystsider, der sammen med den mørke kind fremhæver den hvide skægstribe. På brystsiderne udvider malarstribene sig til to sorte trekanter, der forbindes med *hinanden* af brede, lidt diffuse mørkegrå pletter (hanner) eller striber (hunner). Flankerne er sribede med ret brede, lidt udflydende grålige eller sortgrå striber. Stribningen på undersiden varierer, men er altid tydelig over brystet. Nogle hunner (etårige?) har en gulbrun grundfarve over brystet og langs flankerne, der står i kontrast til den hvide bug.

Dværgværlingens underside ligner Rørspurvens, men den sorte malarstribe er normalt lidt smallere og danner sjældent sorte trekanter på halssiderne. Striberne over bryst og flanker er generelt tyndere og sortere og mere distinkte end Rørspurvens, men da der er en vis overlappning er kendetegnet ikke af afgørende værdi.

Pileværlingens sortbrune malarstribe er sammensat af pletter og når kun sjældent næbbets basis. Over brystet og langs flankerne ses *rødbrune til mahognibrune pletter* eller *brede, korte striber*. De står i reglen markant frem mod hvid baggrund og er farvet helt anderledes end striberne hos Rørspurv og Dværgværling.

Overside

Alle tre arter ligner *hinanden* med hensyn til oversidens tegninger. De har således alle gråbrun til brunlig nakke, men mange Pileværlinger har *varmt kastaniebrun nakke*, hvis farve kan brede sig ned på halssiderne.

Ryggen er brun (gråbrun til gulbrun) med varierende lyse striber på forryggens sider. Rørspurven har generelt den varmest brune ryg. Alle tre arter har sorte længdestriber på ryggen, ofte lidt mere udflydende hos Pileværling end hos de to andre arter.

Rørspurv og Dværgværling har gråbrun til lys brungrå overgump med svagt mørkere længdestriber. Pileværling har *kastaniebrun* overgump, og de enkelte fjer har *brede lyse rande*, når de er friske – det giver overgumpen et meget karakteristisk *skællet* udseende.

Vinge

Rørspurvens vinge synes ret *ensfarvet rustbrun*, da små, mellemste og store dækfjer alle har brede rustbrune rande, og også svingfjer og tertiærer har samme lyse farve på kanterne. En tendens til lyse vingebånd skjules effektivt af rustbrunt.

Dværgværlingens små dækfjer er *grå*. Uheldigvis er dette væsentlige kendetegn svært at observere i felten, da de små dækfjer ofte skjules af fjer på brystsiderne. Men også Dværgværlingens vingebånd er forskellige fra Rørspurvens "skjul-te" rustbrune bånd. Spidserne på de mellemste og store dækfjer er *rusttonet hvide* (eller hvide, specielt om foråret), og danner to lyse vingebånd, hvoraf det forreste er bredere og tit lysere end det bageste.

Pileværlingens små dækfjer er matbrune til rustbrune, eller gråbrune (hunner). Spidserne på de mellemste dækfjer er hvide og danner *et tydeligt* hvidt (eller svagt gråbruntonet) *vingebånd*. Det bageste vingebånd er smallere og mere gråbrunt, og synes derfor sjældent særlig tydeligt.

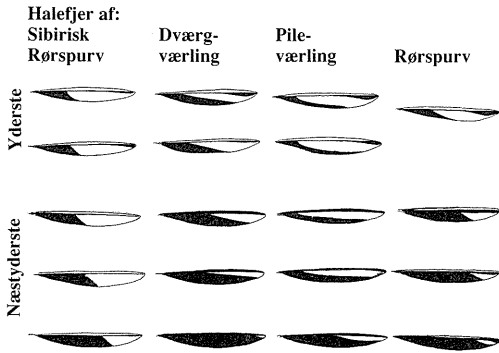
Nogle mindre forskelle i håndens form kan benyttes, når andre karakterer er undersøgt: Dværgværling og Rørspurv har hånden kortere end tertiærerne (forhold tertiærer: hånd ca 1:0,7), mens Pileværling har længere og lidt spidsere hånd (forhold tertiærer: vingespids 1:1). Dværgværlingen har en lidt spidsere hånd end Rørspurven. Sjette håndsvingfjer er 2,5-5 mm kortere end vingespiden; hos Rørspurven er de endnu kortere (Svensson 1975). Håndsvingfjer nr 3-6 har indskæring hos Rørspurv, men kun nr 3-5 hos Dværg- og Pileværling.

Hale

Alle tre arter har mørk hale med lyse sider. Mindre forskelle de tre arter imellem kan ses på tegningen. Det er naturligvis kendetegn, der kun kan anvendes, når man har fuglen i hånden.

Ben

Rørspurven har mørkebrune ben, Dværg- og Pileværling lysebrune eller kødfarvede. Lysere benfarve ser ud til at være en konstant karakter hos Dværgværlingen (Mills 1982).

Kald

Her skal kun omtales de kald, der kan høres i træktiden. Karakteristisk for Dværg- og Pileværling er deres korte, skarpe "tzik"-kald (kan ligne et skarpt kald fra Rødhals eller Sangdrossel). Sådanne kald kan dog også høres fra andre værlingerarter, men *ikke* fra Rørspurv. De hyppigste kald fra Rørspurv under trækket er et blødt nedadgående "tsiu" og et kort nasalt "bzy".

Forvekslingsmuligheder

De tre behandlede arter kan især forveksles med arter, der kort omtales her.

Laplandsværling *Calcarius lapponicus*

Laplandsværlingen ses i træktiderne som en fåtallig trækfugl i Danmark, og nogle få overvintrer. Det er en tydeligt kraftigere og mere lærkeagtig fugl, der på jorden og i flugten minder om en Snespurv uden hvidt i vingen, men kan forveksles med Dværg- og Pileværling. Afgørende er dog *kaldet*, der ofte høres: et tørt trillende "trrt", efterfulgt af et klangfuldt nedadgående "tjy" (som et kort lyst kald af Dompap). Laplandsværlingen træffes desuden i mere åbent terræn som strandenge eller pløjemark.

Om efteråret ligner Laplandsværlingen de tre "brune" arter en del, specielt på hovedets tegninger. Den har således en lyst brungrå issestribe. Ansigtets tegninger minder mest om Pileværlingens: lyst gråbrun tøjle og kind, og sort "indramning" af kindens bageste del. Til forskel fra de tre diskuterende arter er brystet og flankerne kun ganske let plettede, hvis de da ikke er utegnede. Det bedste kendetegn er dog de rustbrune store dækfjer, der danner et påfaldende *rustbrunt parti midt på den lukkede vinge*, "flankeret" af to hvide vingebånd. Man kan desuden se, at hånden er endnu længere end hos Pileværlingen.

Mange Laplandsværlinger har gråbrun nakke om efteråret, mens den karakteristiske rødbrune

nakke gør bestemmelsen let om foråret og sommeren.

Laplandsværlingens næb er lyst (gultonet) med sort spids. Det har form som Dværg- og Pileværlingens næb. Benene er mørke, og den ca 1 cm lange *bagklo* er meget karakteristisk.

Sibirisk Rørspurv *Emberiza pallasi*

Sibirisk Rørspurv er kun truffet to gange i Europa, begge gange på Fair Isle om efteråret (Broad & Oddie 1982). Efterårsfugle ligner *små Rørspurve*, men de adskilles på et *lige* (eller højst meget svagt buet) *overnæb*, lys øjenring og "*karakterløst*", kanelbrunt ansigt. Således er isse, øjenbrynsstribe og kind af nogenlunde samme farve. Dog ses nederst på kinden en sort kommaformet tegning, der sammen med en sort trekant på halsens sider er de *absolut mest påfaldende tegninger* på denne temmeligt uanselige art. Hele undersiden har et lyst kanelbrunt anstrøg med kun *svage* mørke bryst- og flankestriber, der endog kan mangle. De små dækfjer er grå, og der ses to lyst kanelbrune vingebånd.

Oversiden er lysere brun end hos Rørspurven og har mørke og lyse længdestriber. Overgumpen er *lys*, i god kontrast til ryggen, og er kun svagt længdestribet. Overgumpens grundfarve er lysegrå til brungrå (racen *pallasi*) eller gulhvid til gulbrun (racen *polaris*). Oversidens tegning ligner således en Hvidsiskens.

Kaldet er et groft, spurveagtigt "chulp" eller "tschee-ulp", beskrevet som en mellemting mellem kald fra Gråspurv og Storpiber.

Referencer

- Broad, R. A. & W. E. Oddie 1982: Pallas's Reed Bunting on Fair Isle. Pp. 213-216 i: Sharrock, J. T. R. & P. J. Grant: Birds new to Britain and Ireland. – T. & A. D. Poyser, Calton.
- Eades, R. A. 1984: Little Bunting wintering on stubble field in England. – *British Birds* 77: 616-617.
- Harris, A., L. Tucker & K. Vinicombe 1989: The Macmillan guide to bird identification. – Macmillan, London.
- Jonsson, L. 1978: Fugle i naturen. Fjeld og fjeldskov. – Gyldendal.
- Mills, D. G. H. 1982: Leg colouration of Little and Reed Buntings. – *British Birds* 75: 290-291.
- Svensson, L. 1975: Dværgsparv *Emberiza pusilla* och sävsparvhona *E. schoeniclus* – problemet att skilja dem åt i fält. – *Vår Fågelvärld* 34: 311-318.
- Svensson, L. 1984: Identification guide to European passerines. – Stockholm.
- Wallace, D. I. M. 1980: Distinguishing Little and Reed Buntings. Pp. 236-244 i: Sharrock, J. T. R. (red.): The frontiers of bird identification. – Macmillan, London.